

ІНТЕГРОВАНІ УРОКИ РІДНОЇ МОВИ І МОВЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Актуальність. Початковій школі належить особливе місце у структурі загальної середньої освіти, оскільки цей період є початком особливої навчальної діяльності, яка вимагає від дитини не лише значного розумового напруження, а й більшої фізичної витривалості та вольових зусиль.

Основною метою початкової загальної освіти є всебічний розвиток та виховання особистості через формування в учнів бажання і вміння вчитися; повноцінних мовленнєвих, читацьких, обчислювальних умінь і навичок, умінь і навичок здорового способу життя. За роки навчання у початковій школі учні мають набути достатній особистий досвід культури спілкування і співпраці у різних видах навчальної діяльності, самовираження у творчих видах завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток мовної особистості засобами мистецтва слова досліджували Л. Андронова, О. Аксьонова, Л. Беленька, І. Бех, Г. Бійчук, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Н. Волошина, Н. Вітковська, Т. Донченко, С. Жила, О. Мазуркевич, Л. Мацько, В. Мартиненко, О. Нікіфорова, М. Плющ, О. Савченко, Г. Тарасенко, Т. Цвєлих, З. Шевченко та ін. У працях цих учених обґрунтовано думку й про те, що слово — вагомий засіб естетичного розвитку дитячої особистості, формування її мовленнєвої, естетичної культури.

Метою статі є теоретичне обґрунтування важливості використання інтегрованих уроків як засобу естетичного виховання молодших школярів.

Завдання дослідження полягають у тому, щоб визначити сутність інтегрованого уроку мови й мовлення; з'ясувати можливість естетичного виховання під час проведення інтегрованих уроків.

Методологічною засадою естетичного виховання є естетика — наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, про сутність і форми відображення дійсності й перетворення життя за законами краси, про роль мистецтва в розвитку суспільства [1, с. 300].

Окрім того, загальну методологію нашого дослідження становлять філософські положення про зв'язок мови і культури (В. Гумбольдт, К. Юнг); про рідне слово як засіб розвитку людини (О. Потєбня); про слово як виховний чинник особистості (К. Ушинський, І. Огієнко, В. Сухомлинський).

Виклад основного матеріалу дослідження. Естетичне виховання. Загальна культура молодої людини — це той фундамент, на якому

будується духовно-моральне життя людини. Основою, на якій здійснюється естетичне виховання, є певний рівень художньо-естетичної культури особистості, її здатності до естетичного освоєння дійсності. Цей рівень виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, оцінок, смаків, потреб та ідеалів), так і в розвитку умінь і навичок активної перетворювальної діяльності у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах.

Велика роль у розвитку естетичної спостережливості, формуванні здатності до естетичного судження, активізації сенсорної сфери, стимулюванні позитивних естетичних емоцій, зрештою, у збагаченні словника дитини естетичними поняттями належить рідній мові.

У шкільному навчанні оволодіння мовою відбувається насамперед на уроках української мови, але найвищих результатів можна досягти, якщо мовленнєвий розвиток здійснювати за опанування усіх предметів. Доцільним є такий підхід до навчання української мови, за якого сам процес її вивчення стає процесом поєднання отриманих знань та вмінь із життям. Важливим засобом реалізації такого підходу є здійснення взаємозв'язків навчання української мови та інших предметів.

З огляду на завдання, які стоять перед сучасною школою, необхідно подолати розрізненість, фрагментарність у навчальному процесі, домогтися системного використання міжпредметної інтеграції (повної — інтегровані курси та часткової — інтегровані уроки) і міжпредметних зв'язків. Проблеми використання міжпредметних зв'язків та міжпредметної інтеграції у процесі навчання приділяється значна увага як науковцями (психологами, дидактами, методистами), так і вчителями. Інтегроване навчання (за даними останніх наукових досліджень) сприяє усвідомленому засвоєнню знань, гнучкості їх використання, розширює кругозір учнів, сприяє вихованню у них стійких пізнавальних інтересів, формує здатність дитини сприймати явища і факти емоційно, різнобічно і системно. У зв'язку з важливістю означеного методичного підходу необхідно встановити чітку систему взаємозв'язків між різними навчальними предметами, з'ясувати структуру цих взаємозв'язків, виявити їхні особливості [2, с. 62].

Питання міжпредметної інтеграції має необмежені можливості для вивчення української мови як навчального предмета. Це зумовлено тим, що українська мова є об'єктом вивчення та водночас засобом побудови висловлювань з усіх навчальних дисциплін. У наукових працях найчастіше розглядаються зв'язки мови і літератури як предметів близьких, споріднених, значно рідше — з іншими навчальними предметами, зокрема /з природознавчими і суспільними дисциплінами, музикою, образотворчим мистецтвом (Л. Варзацька, Н. Волошина, Н. Голуб, І. Гудзик, Т. Донченко, Н. Миропольська, М. Плющ, О. Хорошковська, М. Чембержі).

На сьогодні у системі початкової освіти набуто певного досвіду з інтеграції таких навчальних предметів, як читання й образотворче мистецтво, читання й музика, математика й ознайомлення з навколишнім. На сторінках педагогічної преси науковці осмислюють підходи до інтегрованого навчання [3, 4, 5], учителі початкових класів обмінюються досвідом проведення інтегрованих уроків [5, 6].

Чи не найбільшим прихильником інтегрованого вивчення мови і мовлення вже з 1-го класу є український лінгводидакт Л. Варзацька [3]. Дослідниця зазначає, що інтеграція допомагає нівелювати деякі слабкі сторони предметної системи навчання, подолати розрізненість, фрагментарність у сприйманні довкілля та рідної мови [7, с. 3]. Вибудовуючи типологію інтегрованих уроків мови й мовлення, Л. Варзацька надає перевагу тематичній організації навчально-пізнавальної діяльності, пропонуючи такі наскрізні теми: «Я — у світі природи», «Я — у світі культури», «Я — серед людей» тощо з огляду на те, що тематична єдність, тематичний підхід до організації пізнання мовних явищ в контексті мовленнєвої діяльності дає можливість створити «мотив пізнання граматичних абстракцій і словесної творчості...»; а «ідейно-тематичне, мистецьке, жанрове багатство текстового матеріалу... сприяє розширенню словника та граматичної структури мовлення» [3, с. 5]

Проблема інтегрованого підходу до навчання різних предметів не нова; ще Ян Амос Коменський писав, що для дитини світ не ділиться на частини. Усе, що перебуває у взаємозв'язку, має викладатися у цьому зв'язку.

О. Я. Савченко зазначає, що інтеграція є одним із напрямів методичного оновлення уроків, який сприяє інформаційному збагаченню сприймання, мислення і почуттів дитини [5, с. 260].

Відомий психолог Л. С. Виготський підкреслював, що принцип інтеграції відповідає психічній та фізіологічній природі дитини, сутності самої мови як суспільного явища у його зв'язках з усіма аспектами багатогранного світу і тому цілком може бути покладений у фундамент сучасної лінгводидактики [6].

Саме інтеграція словесної творчості з різними видами діяльності дитини (образотворчим мистецтвом, грою, спілкуванням з природою, музикою, драматизацією) дає можливість створити мотив пізнання граматичних абстракцій рідної мови, організувати оволодіння граматичними уміннями й правописними навичками через розв'язання мовленнєвих завдань, глибоко індивідуалізувати навчання, досягти значних зрушень у мовленнєвому й загальному розвитку учнів [8, с. 16].

На думку В. О. Сухомлинського, під впливом мистецтва розвиваються такі елементи творчого мислення, як образність, уява, фантазія, вони активізують емоційно-чуттєву сферу людини, сприяють розвитку логічного, дедуктивного та індуктивного мислення [9].

Владна сила фантазії, милування красою розковує духовні сили дитини. У тайниках її свідомості немов прокидаються слова, раніше почуті чи прочитані, наповнюються новим змістом й народжуються образи. Інтелектуальне життя сповнюється радісними переживаннями, яскравими картинами, і думка, підкріплена образами рідної землі, стає ясною, запам'ятовування відбувається якнайінтенсивніше.

Засобами інтеграції успішно здійснюється особистісно зорієнтований підхід до навчання і виховання, оскільки учень сам у змозі обирати «опорні» знання з різних предметів як у процесі навчання, так і в процесі більш широкої взаємодії з довкіллям. Принцип інтеграції відповідає не лише психічній та фізіологічній природі дитини, а й сутності мови як суспільного явища в його зв'язках з усіма аспектами багатогранного світу, і тому цілком може бути покладений в основу сучасної лінгводидактики.

На уроках української мови не тільки формуються і поповнюються знання молодших школярів з мови і мовлення, а й реалізуються важливі виховні завдання. Саме за допомогою початкових уявлень і знань про діалектичні закономірності розвитку природи і мови закладається у молодших школярів основа світогляду, формується ставлення до історії, культури і літератури, мови свого народу, виховується почуття патріотизму.

Культурний досвід учнів, за даними наукових досліджень М. Чембержі, О. Ростовського, Н. Миропольської, складається з багатьох, часто суперечливих, нашарувань, серед яких переважає синтез мистецтв, що сформувався в розвинену індустрію реклами, естради, телебачення, комп'ютерних технологій. Більшу довіру в школярів нині викликає візуальний образ, аніж літературний. Школярі гублять зв'язок з художньо-естетичним кодом слова. Цим зумовлюється руйнація здатності сприймати і створювати виразне не лише в мистецтві, а й у житті: мову підмінює її сурогат, феномен художнього стає розмитим, унаслідок чого дитині важко відділити мистецтво від його неякісної імітації. У зв'язку з цим постає гостра необхідність поєднати освіту й виховання з культурою, яка є середовищем, що вирощує і духовно збагачує особистість [2, с. 65].

Особливо перспективним є спосіб пізнання рідної мови через розв'язання мовленевих завдань, які реалізуються системою комплексних вправ за рівнем творчості, мірою допомоги та способами інтеграції видів художньої діяльності, що програмує органічне поєднання різних видів дитячої творчості в одній художній дії. Досягти цієї єдності можна тільки за допомогою інтеграції та оптимізації навчання (В. Онищук, О. Савченко, Н. Свіріна, В. Паламарчук, А. Хугорської).

Аналіз програмно-методичного забезпечення шкільного курсу української мови засвідчує, що програми і підручники з української мови зорієнтовані на розвиток мовної особистості, однак їх авторами більше уваги приділяється формуванню й удосконаленню прийомів пізнавальної

діяльності і значно менше опануванню узагальнених способів навчальної та мовленнєвої діяльності, креативних умінь, пов'язаних із самостійним здобуттям знань, необхідних для подальшого естетичного розвитку.

Мовленнєвий розвиток молодших школярів засобом інтеграції видів художньої діяльності сприяє вихованню у дітей національної гідності і свідомості, гуманістичних ідеалів; повнішому забезпеченню повноцінних умов для розкриття духовного світу дитини, розвиткові уяви дитини, формуванню узагальнених пізнавальних і мовленнєвих умінь.

Отже, можна зробити висновок про те, що важливе значення для підвищення рівня естетичного виховання молодшого школяра має естетичний досвід самого вчителя, який будується на єдності естетичних знань і естетичної діяльності. Щоб допомогти дітям набути цього досвіду, слід прилучати їх до різних видів мистецтва, збагачувати зміст явлень про прекрасне, розвивати творчість школярів, використовуючи різні форми роботи на інтегрованих уроках мови і мовлення.

Список джерел

1. *Фібула, М. М.* Педагогіка : навч. посібник для студентів вищ. пед. закладів освіти / М. М. Фібула. — Київ : Академія, 2000. — 544 с.
2. *Лобанчук, О. А.* Розвиток мовленнєвих умінь у процесі інтегрованої художньої діяльності (Мова і література в школах нового типу та ВНЗ) / О. А. Лобанчук // Українська мова і література в школі. — 2003. — № 7. — С. 62—67.
3. *Бех, І.* Інтеграція як освітня перспектива / І. Бех // Початкова шк. — 2002. — № 5. — С. 5—6.
4. *Волкова, І.* Інтегровані уроки в початковій шк. / І. Волкова // Початкова шк. — 2000. — № 1. — С. 28—31.
5. *Савченко, О. Я.* Дидактика початкової школи : підручник / О. Я. Савченко. — Київ : [б. в.], 1997. — 415 с.
6. *Выготский, Л. С.* Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. — М. : [б. и.], 1967. — 78 с.
7. *Варзацька, Л. О.* Методика розвитку зв'язного мовлення : посібник / Л. О. Варзацька, Л. М. Шевченко. — Житомир : [б. в.], 1995. — 128 с.
8. *Варзацька, Л. О.* Рідна мова й мовлення. Інтегровані уроки для 3 (2) кл. : метод. посібник / Л. О. Варзацька. — Київ : [б. в.], 2001. — 144 с.
9. *Сухомлинський, В. О.* Серце відаю дітям. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. — Київ : [б. в.], 1977. — Т. 3. — 670 с.

Матеріал посту́пав в редакцію 25.04.2013 г.